

ЗАШТО КАЖЕШ
ЉУБАВ А МИСЛИШ
НА РАТ?

**REZULTATI ISTRAŽIVANJA I
ANALIZA SKRIVENOG UTICAJA
NA PORAST NASILJA
U DRUŠTVU U SRBIJI**

**REZULTATI ISTRAŽIVANJA I
ANALIZA SKRIVENOG UTICAJA NA PORAST
NASILJA U DRUŠTVU U SRBIJI**

Priredili:
Srdan Hercigonja, istraživač
Milena Berić, komunikološkinja

SADRŽAJ

1. **UVOD**
2. **PITANJE NASILJA U
OBLASTI POLITIKE**
3. **NASILJE NAD ŽENAMA,
FEMICID I ULOGA NASILJA U
RAZVOJNOJ PSIHOLOGIJI**
4. **METODOLOGIJA**
5. **ANALIZA**
6. **ISKAZI I
INSTRUMENTALIZACIJA
NASILJA**
7. **ZAKLJUČAK**

*„Vladanje čistim nasiljem dolazi do izražaja tamo
gde se izgubi moć.”*

Hana Arent, O nasilju, 1969.

UVOD

Iako smo istraživanje pokrenuli pre godinu dana, pisanje završne analize zatiče nas u danima najmasovnijih protesta u našoj zemlji čak od petog oktobra 2000. Na mirne i, reklo bi se, dostojanstvene proteste dolazi na desetine hiljada ljudi. Svakog vikenda oni se okupljaju oko jednog jedinog zahteva. On glasi: *STOP nasilju*.

Protest je iniciran stravičnim masakrom u O.Š. Vladislav Ribnikar kada je u rano jutro 3. maja ove godine trinaestogodišnji dečak života lišio devetoro svojih vršnjaka i školskog čuvara. Ovaj događaj predstavlja prvo masovno ubistvo ovog tipa u istoriji Srbije i može se reći da je samo vrh ledenog brega nasilja, agresije i mržnje koje je decenijama unazad ulazilo u sve pore našeg društva, formiralo svest javnosti, obrazovanje, masovnu i popularnu kulturu. Ne možemo a da ne postavimo pitanje odgovornosti onih koji su direktno ili indirektno doveli do ovakvog stanja te da u analizi koju vam predstavljamo i koja nosi naziv „Zašto kažeš ljubav a misliš na rat?” pokušamo da damo samo neke od odgovora na mnoge nedoumice koje se tiču očiglednog i stravičnog porasta mržnje u savremenom srpskom društvu, čemu su pogotovo izloženi mladi, te da odgovorno promišljamo našu stvarnost i ukazujemo na opasne društvene tendencije čiji su razotkrivanje i dekonstrukcija, čini se, danas važniji nego ikada.

Kroz istraživanje analiziraćemo rasprostranjenost nevidljivog uticaja¹ (ovaj termin koristimo u slobodnom prevodu i svesni njegovog nepotpunog značenja spram lokalnih okolnosti – uticaj koji političari u Srbiji vrše najčešće uopšte nije nevidljiv a oni kojima je ovaj uticaj namenjen svesni su i dovoljni učesnici u zajedničkom sistematskom projektu srozavanja srpskog društva na verovatno najniže grane u njegovoj istoriji) i ukazivaćemo na različite dugotrajne trendove koji sistemski ugrožavaju demokratske procese i fundamentalna prava svih građana Srbije.

1 *Undue influence* (eng.) - termin iz pravne terminologije koji definiše uticaj kojim se neko lice navodi da postupi protiv svoje volje ili bez odgovarajuće svesti o posledicama svog postupanja. Ovaj termin potiče iz engleskog običajnog prava, prvi put se spominje u doktrini iz 1617. godine a njegov autor je engleski filozof Frensis Bejkon koji je bio državni tužilac i kancelar pod kraljem Džejmsom I.

Najzad, u ovom istraživanju pokušaćemo da odgovorimo i na pitanje da li je u Srbiji i dalje, od ratova devedesetih naovamo, nasilje u svim svojim oblicima postalo i ostalo *ultima ratio* te kao takvo zadržalo visok stepen kredibilitnosti kod izabраниh političkih elita, njima bliskih medija i, posredno, kod značajnog dela populacije. Smatramo, naime, da nastavljanje politike putem nasilja nikako ne može biti argument protiv sveopšte zastarelosti političkih praksi i nemogućnosti stvarne političke, ekonomske i društvene tranzicije. Činjenica da geografski male, ekonomski nemoćne i politički manjkave zemlje trpe nasilje velikih, bogatijih, uređenijih država predstavlja validan kontraargument ali, ujedno, i veoma slabu te suštinski jalovu utehu svima nama danas.

Uz svesrdnu pomoć Ambasade Kraljevine Holandije u Srbiji ovim istraživanjem pokrećemo projekat čiji je cilj podizanje svesti o opasnostima nevidljivog uticaja koji šire politički akteri čime sistematski legitimišu ekstremno desne ideologije s ciljem jačanja nacionalističkih ideja među širom populacijom u Srbiji, a posebno među mladima.

U istraživanju polazimo od hipoteze da je nevidljivi uticaj političara koji dovodi do porasta mržnje i nasilja u društvu nesumnjiv.

U procesu verifikacije **opšte** hipoteze, korišćićemo sledeće **posebne hipoteze** istraživanja:

- a) Postoji direktan uticaj medija na održavanje „kulture nasilja” u društvu;
- b) Za održavanje ove specifične i široko rasprostranjene „kulture nasilja” zaslužno je nepostojanje strategije za suzbijanje nasilja u društvu;
- c) Porast nasilja i agresije u društvu između ostalog dovodi do porasta femicida;
- d) Narativi u kojima dominira agresivni rečnik doprinose održavanju „kulture nasilja”.

U ovom radu fokus je stavljen na samo jednu manifestaciju te kulture, a to su stensili, grafiti i murali, kao relativno nov oblik iskazivanja i promovisanja agresije, pri čemu se ni drugi primeri (poput tradicionalnih, analognih medija, strogo kontrolisanog obrazovnog sistema, „kidnapovanih institucija”) nikako ne mogu ignorisati.

PITANJE NASILJA U OBLASTI POLITIKE

Kada govorimo o politici i/ili istoriji ne možemo a da ne budemo svesni ogromne uloge koju je nasilje oduvek imalo, pa je iznenađujuće što se zapravo tek početkom šezdestih godina prošlog veka ono izdvaja i posebno razmatra, pre svega kao pokušaj odgovora na seriju atentata u SAD (Džon F. Kenedi, 35. predsednik Sjedinjenih Država, ubijen je u petak, 22. novembra 1963. godine, Martin Luter King Junior 4. aprila 1968. godine a Robert Kenedi u junu iste te godine) te na studentsku pobunu u Francuskoj kojom su inspirisani slični protesti u mnogim evropskim zemljama. Atentatom na Džona F. Kenedija nije samo ubijen predsednik najmoćnije svetske sile već je ovo ubistvo pocepalo američku naciju te devastiralo globalnu zajednicu. Ono i dan danas predstavlja jedan od najšokantnijih događaja 20. veka.

Tek krajem iste te decenije Hana Arent ukazuje na to da su se nasilje i njegova arbitrarnost do tada uzimali zdravo za gotovo i tako zapravo zanemarivali u javnom diskursu (što se, nažalost, može jasno detektovati u Srbiji i danas, čitavih pola veka kasnije). Od Renanove teze s kraja XIX veka da su nasilni međuljudski odnosi neizostavno nasumični, nepromišljeni i neprecizni, preko sličnih tvrdnji velikog broja filozofa i istoričara, sve do sredine prošlog veka (poput Engelsove poznate rečenice o nasilju kao motoru koji ubrzava ekonomski razvoj) i Sorelove a onda i Sartrove glorifikacije nasilja u njegovim čuvenim Razmišljanjima o nasilju gde striktno i u invertiranoj verziji hegelijanskog mišljenja tvrdi da „kroz nezadrživo nasilje... čovek sebe ponovo stvara”, na nasilje se uporno i dosledno gledalo kao na fenomen od sekundarnog značaja.

Pitanje nasilja u oblasti politike neizostavno nas navodi na razmatranje termina moći. Ako čitamo rasprave, razgovore i promišljanja o tom fenomenu tokom 20. veka videćemo da među političkim teoretičarima od leve do krajnje desnice postoji gotovo apsolutni konsenzus da nasilje nije ništa drugo nego najizrazitija manifestacija moći. Poznata je misao Rajta Milsa kako je čitava politika (...) borba za moć a krajnji oblik moći jeste nasilje, dok je Maks Veber govorio o državi kao vladavini ljudi nad ljudima zasnovanoj na sredstvima legitimnog, odnosno navodno legitimnog nasilja (*The Power Elite, New York, 1956, st. 171*).

Vidimo, dakle, da se u ovim primerima ogleda široki konsenzus oko izjednačavanja političke moći i organizacije nasilja te (marksistički gledano) države kao instrumenta za manipulaciju (Hana Arent bi svakako rekla „ugnjetavanje“) u rukama vladajuće elite. A sve to u skladu s onom čuvenom Volterovom rečenicom da moć služi tome da nateram druge da delaju onako kako ja hoću.

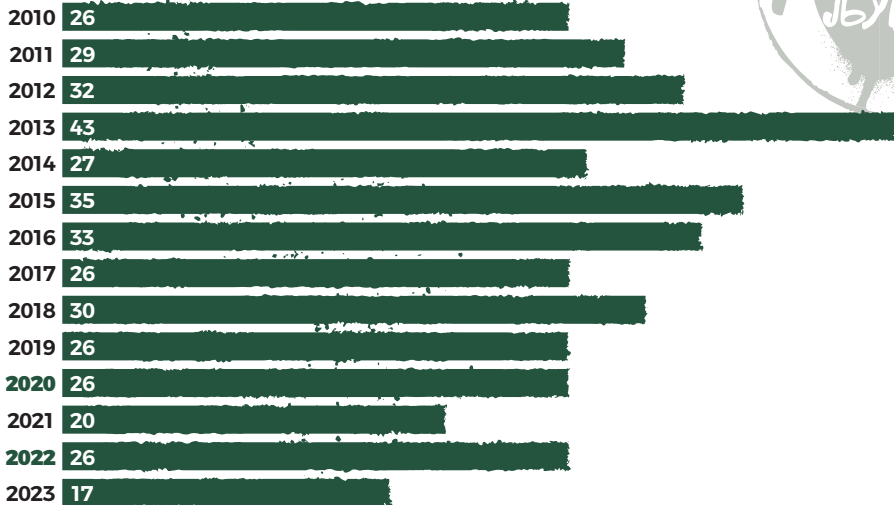
Čini se da se do stravičnog masakra koji se desio 3. maja 2023. godine u Srbiji nasilje u svom najopštijem obliku artikulisalo u istom ovakvom konzervativnom, patrijarhalnom diskursu i predstavljalo politički *status quo* te da je upravo to ona tačka na kojoj je danas više nego ikada neophodan društveni konsenzus oko zajedničkih i opštih mesta društvenog interesa kao i oko akutne potrebe kako pojedinaca tako i različitih društvenih grupa za radikalnim emancipacijskim politikama koje ne pribegavaju strahu kao krajnjem mobilizacijskom principu.

NASILJE NAD ŽENAMA, FEMICID I ULOGA NASILJA U RAZVOJNOJ PSIHOLOGIJI

Kada govorimo o porastu govora mržnje te skrivenom uticaju kroz medije i druge kanale komunikacije s javnošću u Srbiji, ne možemo a da se u ovoj analizi barem na kratko ne dotaknemo dramatičnog porasta nasilja nad ženama i femicida. Srbija je 2013. godine ratifikovala Istanbulsku konvenciju, međunarodni sporazum Saveta Evrope pod nazivom „Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama kao i nasilja u porodici“². Cilj ove Konvencije je nulta tolerancija na nasilje. Punu deceniju kasnije, ove 2023, od početka godine pa do 17. maja ukupno je u porodično-partnerskom nasilju ubijeno petnaest žena i dve devojčice od čega se tri femicida dogodilo tokom poslednjih deset dana meseca maja, upravo u vreme kada su se dogodila i dva masovna ubistva s ukupno osamnaest žrtava i skoro dvadeset teško i lakše povređenih – od kojih su većina deca. Podsećamo da je „Zakon o sprečavanju nasilja u porodici“³ stupio na snagu još 2017. godine.

2 <https://rm.coe.int/1680462540>

3 https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_sprečavanju_nasilja_u_porodici.html

U 2022. bilo je ukupno dvadeset šest žrtava femicida: dvadeset pet žena i jedna devojčica. U 2020. mediji su izvestili o nasilnoj smrti četrdeset četiri punoletne žene među kojima je bilo dvadeset šest slučajeva femicida u porodično-partnerskom kontekstu.⁴

Temeljni uzroci femicida razlikuju se od drugih vrsta ubistava i povezani su s opštim položajem žena u društvu, diskriminacijom žena, rodnim ulogama, nejednakom raspodelom moći između muškaraca i žena, uobičajenim rodnim stereotipima, predrasudama i nasiljem nad ženama. U većini slučajeva žene su prijavljivale nasilnika nadležnim službama koje su procenjivale da je dovoljno izreći zabranu prilaska. Rodno zasnovano nasilje može se i mora sprečiti ranim otkrivanjem i prijavljivanjem nadležnim institucijama, pravovremenom reakcijom policije i pravosuđa, ali i promenom društvenih normi kao što su toksični maskulinitet i rodno zasnovani stereotipi. Udruženja koja se bore protiv femicida zahtevaju kontrolu institucija i istragu o njihovim postupanjima te definisanje femicida kao posebnog krivičnog dela, obezbeđivanje maksimalne zaštite i podrške ženama u situaciji nasilja, kao i efikasne hitne mere i kažnjavanje počinioca.

4 <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-femicid-nasilje-zene-cutanje-institucije/32417025.html>

Za uspostavljanje femicid voča (nadzora) zalaže se i Udruženje građanki „Femplatz“, koje zajedno sa „UN Women“ u Srbiji od 2018. godine radi na razvijanju modela ovog mehanizma. U svetu postoje različiti modeli po kojima femicid nadzor funkcioniše, a Femplatz predlaže model po uzoru na Hrvatsku i Gruziju. On počiva na tri stuba: institucionalni (prikupljanje i analiza podataka i izrada protokola), profesionalni (izgradnja kapaciteta zaposlenih u centrima za socijalni rad, policiji, pravosuđu, zdravstvu, školstvu i drugim institucijama da analiziraju slučajeve i faktore koji dovode do femicida) i medijski (podizanje svesti i izgradnja podrške u medijskoj i onlajn sferi).⁵

„Deca nisu pošteđena i snose posledice kao i žrtva, čak i kad nisu direktne žrtve nasilja. Nivo psihičkog razvoja im ne dozvoljava da razumeju nasilje kome su izloženi ili kojem su svedočili a koje direktno utiče na formiranje njihove ličnosti. Ovo može da dovede do poteškoća u učenju pa čak i do napuštanja škole. Deca koja odrastu u nasilnom okruženju imaju sklonost da se okrenu nasilju kao metodu za rešavanje problema, takođe postoji viši procenat rizika da se suoče sa zakonom, kao i da postanu zavisnici od alkohola i droge, u odnosu na decu koja su odrasla u zdravoj sredini. Psihološki gledano, deca koja svedoče nasilju u porodici često razvijaju strah od povrede i napuštanja, preteranu brigu ili tugu, osećaj krivice, nemogućnost empatije, pa čak i tendenciju da govore neistinu te da imaju niži prag tolerancije, emotivnu nestabilnost, nemogućnost prosuđivanja životne situacije, osećaj sramote i/ili strah za sopstvenu budućnost. Sećanja koja se stvaraju u trenucima stresa, postaju trajno utisnuta i utiču na njihova osećanja i uverenja. Finalno, ova deca često u kasnijem dobu i sama postaju nasilnici zato što ne poznaju za drugi model ponašanja čime se stvara krug nasilja bez kraja.“ (*Intervju, psihijatar dr. Nebojša Vojvodić*).

METODOLOGIJA

Još od početka invazije Rusije na Ukrajinu februara 2022. godine, autori su počeli da posmatraju i beleže porast broja grafita na fasadama zgrada u užem i širem centru Beograda, a koji su u vezi s ratom koji je buknuo u državi koja je vazdušnom linijom od Srbije udaljena nešto više od tri stotine kilometara. Naime, natpisi koji su počeli da se pojavljuju na fasadama Beograda i drugih srpskih gradova veličali su rusku agresiju na Ukrajinu, kroz simbol „Z“, mnogobrojne poruke podrške Rusiji i njenom predsedniku Vladimiru Putinu, mural s likom Putina i porukom BRAT ispisanom ćirilničnim pismom, oslikavanjem amblema zloglasne paravojne formacije „Vagner“ i sl.

Posmatranje i beleženje pro-ruskih grafita, murala i ostalih natpisa na stambenim i poslovnim objektima u centru Beograda usledilo je nakon tzv. slučaja „Mural“, odnosno oslikavanja murala s likom osuđenog ratnog zločinca Ratka Mladića na uglu Njegoševe i Ulice Alekse Nenadovića u Beogradu. U tom slučaju, a zbog odsustva reakcije nadležnih institucija i inspekcija, aktivistkinje i aktivisti pokušali su sami da uklone mural, zbog čega su često bili žrtve napada i pritisaka.⁶ Glorifikacija zločina, mržnje i simbola otvorenog nasilja time se prelila na društvo, kao i na ulice. Sličan primer se primećuje i kod simbola koji veličaju agresorsku vojsku – pokušaji da se uklone ili obrišu pro-ruski grafiti nailaze na otvoreno nasilje od strane raznih grupa ljudi, pri čemu dolazi do fizičkih napada na aktivistkinje i aktiviste, kao i na ogroman broj uvreda i pretnji koji te grupe praktično svakodnevno primaju.

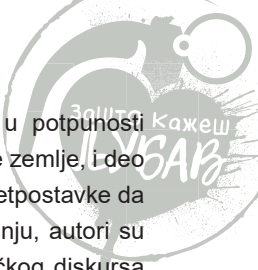
Upravo polazeći od teze da su zidovi ispunjeni simbolima mržnje postali jedan od brojnih generatora nasilja, autori su metodom posmatranja, beleženja i praćenja društvene dinamike u vezi sa stensilima, grafitima i muralima pratili tendenciju širenja nasilja u društvu, kao i njegovog prelivanja iz jedne društvene grupe u drugu.

Sledeća metoda prikupljanja podataka podrazumevala je izradu ankete pod nazivom „Upitnik o stavovima građana po pitanju mržnje, govora mržnje, agresije, nasilja i nacionalizma u Srbiji“. Ova onlajn anketa je distribuirana putem elektronske pošte i drugih kanala komunikacije samih autora, organizacija s kojima autori sarađuju, kao i otvorenim pozivom objavljenim na društvenim mrežama. Anketu je anonimno popunilo je 355 građana. Kao što i sam naziv ankete sugerise, autori su nastojali da uvide u kolikoj meri građani smatraju da društvom dominira kultura nasilja, kako se ta kultura ispoljava, te u tom kontekstu, u kakvoj su korelaciji nacionalizam i govor mržnje s otvorenom agresijom i nasiljem. Nedostatak ove metode jeste mogućnost da su na anketu odgovarali ljudi sličnih ili bliskih stavova i mišljenja, kao i političkih opredeljenja. Stoga su autori nastojali da ovaj nedostatak isprave korišćenjem drugih metoda istraživanja, a pre svega kroz neposredni rad s fokus-grupama.

Krajem marta i početkom aprila 2023. godine, organizovane su tri fokus-grupe sačinjene od različitih starosnih grupa, s ciljem da se identifikuju razlike u mišljenjima i stavovima građana različitih generacija na temu kulture nasilja u javnom prostoru. Prva fokus-grupa okupila je građane starosti od 18 do 28 godina, druga građane starosti od 35 do 45 godina, dok se na trećoj fokus-grupi radilo s građanima starijim od 55 godina.

Mediji u Srbiji, kako štampani tako i elektronski, uveliko doprinose širenju agresije i nasilja. Medijsku scenu u Srbiji karakteriše skoro potpuna kontrola izvršne vlasti nad najčitanijim novinama i najgledanijim televizijskim kanalima, dok je stanje sa slobodom medija jedno od najgorih u Evropi.⁷ Agresivne naslovne strane, potpuno nepoštovanje etičkog kodeksa novinara, nepoštovanje prava građana na privatnost samo su neke od odlika dominantnog tabloidnog izveštavanja javnosti o društveno-političkim događajima. Radikalna tabloidizacija medijske scene u Srbiji utiče na porast nasilja u društvu, i zbog toga će se u ovom radu kao metoda koristiti analiza narativa medijskog prikaza iz tri pažljivo selektovana događaja.

Najzad, u okviru rada izvršiće se analiza relevantne literature na temu nasilja, traume, zla i nacionalizma. Imajući u vidu da autori smatraju da se kultura nasilja u Srbiji negovala više od trideset godina, kao i da je ta kultura između ostalog posledica negiranja ratnih zločina počinjenih tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji devedesetih, glorifikacije ratnih zločina, veličanja kriminalaca u očima javnosti i sl, izvršiće se osvrt na kritičku literaturu kako bi se sadašnjost bolje razumela.

Svesni smo da pisanje na ovakvu temu ne može da bude u potpunosti objektivno. Autori jesu nezavisni istraživači, ali su takođe i građani ove zemlje, i deo su društvenih i političkih dinamika koje i njih pogađaju. Polazeći od pretpostavke da je skoro nemoguće izbeći subjektivnost u jednom ovakvom istraživanju, autori su pokušali da temi priđu izlazeći iz preovlađujućeg društvenog i političkog diskursa u kome žive i rade. Uporedne analize s drugim državama, posebno onim u post-tranznacijskom kontekstu, bile su od pomoći u tom pogledu. Jedan od nedostataka istraživanja, a za koje se autori nadaju da će biti otklonjen u narednim aktivnostima i analizama, jeste fokus na Beograd, usled nemogućnosti da se detaljno terensko istraživanje sprovede u drugim sredinama u Srbiji.

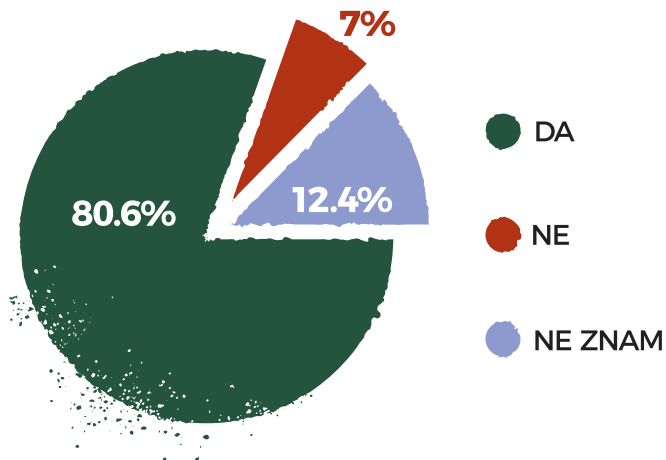
ANALIZA

Prilikom istraživanja, metode ankete i fokus-grupe su za svoju polaznu tačku imale uticaj nacionalističkih stensila, grafita i murala na porast nasilja i agresije u društvu. Zatim je ispitana veza između političara, pre svega vlasti, s govorom mržnje koji preovladava na fasadama zgrada u Beogradu, ali i širom Srbije. Najzad, ispitivala se percepcija samih građana na simboliku i eventualnu političku funkciju koju grafiti vrše za određene nosioce političke moći.

Ogromna većina građana smatra da je u Srbiji u periodu od 2020.godine došlo do porasta broja stensila, grafita i murala s porukama mržnje. Građani koji su iskazali takav stav takođe smatraju da je trend povećanja broja ovakvih stensila, grafita i murala na godišnjem nivou mnogo veći nego što je to ranije bio slučaj. Na pitanje koje grupe i pojedinci najviše koriste zidove za iskazivanje svojih političko-društvenih stavova, građani navode desničarske i navijačke grupe, kao i huligane. Slično tome, velika većina građana smatra da vandalizovanje zidova kao direktnu posledicu ima porast mržnje i agresije u društvu, kao i da poruke koje se šalju preko stensila, grafita i murala utiču na porast nacionalizma.

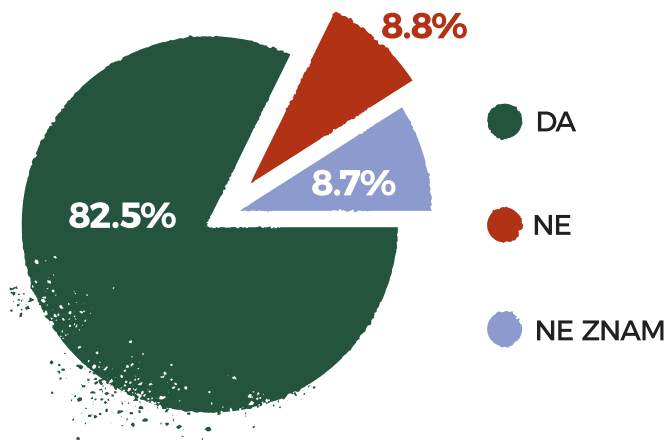
Da li ste od 2020. godine primetili povećan broj grafita i murala na ulicama gradova u Srbiji?

355 odgovora

Da li mislite da vandalizovanje zidova utiče na porast mržnje u društvu?

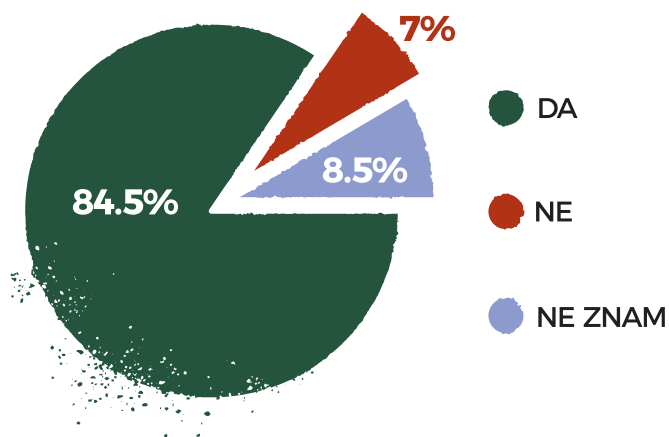
355 odgovora

Da li mislite da vandalizovanje zidova porukama mržnje utiče na porast nacionalizma u društvu?

355 odgovora

Slično tome, velika većina građana iskazuje stav da im poruke na zidovima smetaju i da ne treba da budu tu. Međutim, ono oko čega su građani podeljeni jeste pitanje ko je zadužen i odgovoran za uklanjanje stensila, grafita i murala sa zidova stambenih zgrada.

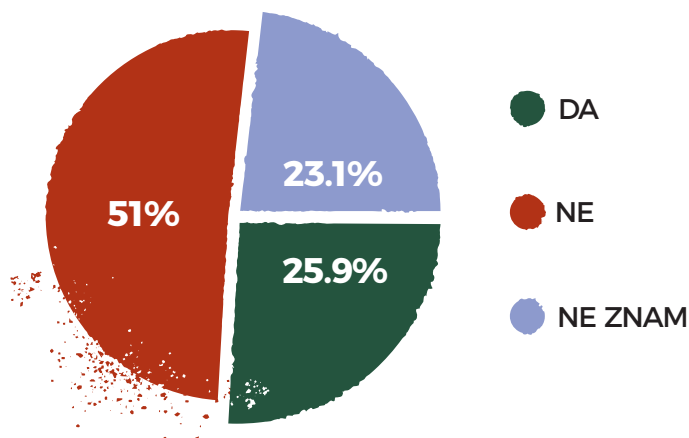
Kako se osećate po pitanju sadržaja na zidovima?

355 odgovora

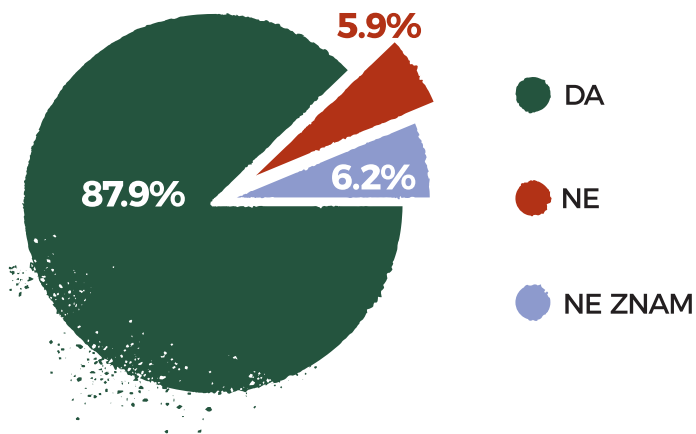
Naime, postoji određena konfuzija među građanima vezano za pitanje ko je nadležan da uklanja stensile, grafite i murale koji potencijalno imaju elemente govora mržnje. Tačnije, oni građani koji su u dovoljnoj meri informisani o zakonskoj regulativi koja rešava to pitanje. Iako određena većina građana veruje da su jedinice lokalne samouprave, kao i insitucije grada ili države odgovorne za uklanjanje sadržaja na vandalizovanim zidovima, podeljeno je mišljenje oko odgovornosti stanara zgrada u vezi sa tim sadržajem.

Da li mislite da su građani/stanovnici zgrada sa vandalizovanim zidovima grafitima odgovorni za njihovo uklanjanje? 355 odgovora

Da li mislite da postoji odgovornost lokalnih samouprava, grada ili države za uklanjanje ovakvih sadržaja?

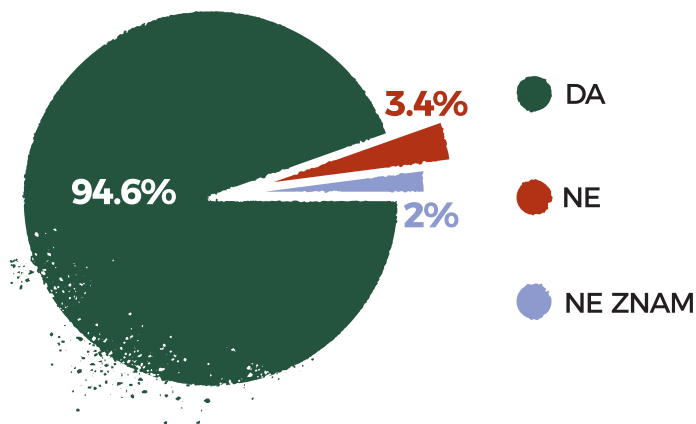
355 odgovora

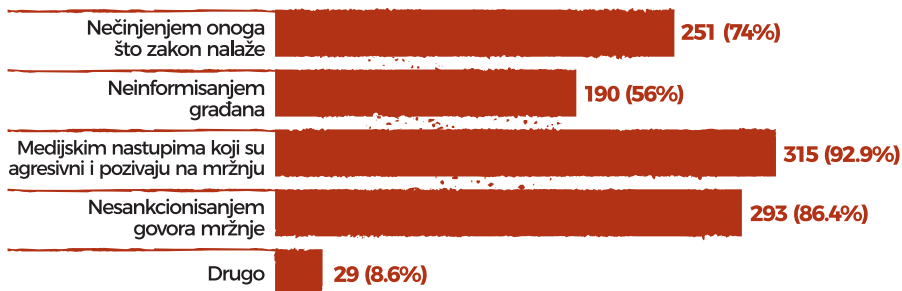
U bliskoj vezi s gore navedenim stavovima stoji i mišljenje građana koje se tiče uticaja političara na porast govora mržnje, nasilja i agresije u društvu. Građani smatraju da je taj uticaj ogroman, kao i da se pre svega vrši medijskim nastupima koji su agresivni i neretko pozivaju na mržnju, nesankcionisanjem govora mržnje te nečinjenjem onoga što zakon nalaže.

Da li mislite da političari u Srbiji utiču na porast mržnje, agresije i nacionalizma u društvu?

355 odgovora

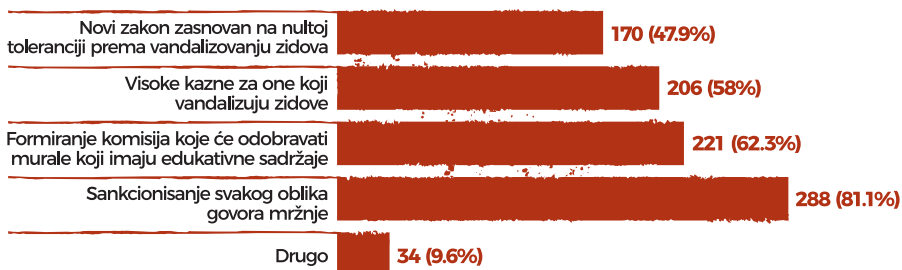

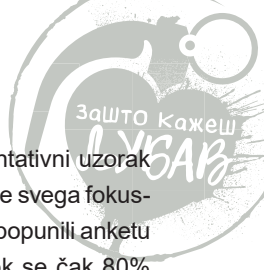
Ako je prethodni odgovor DA, molimo Vas da nam kažete na koji način se vrši ovaj uticaj?

Kao potencijalni odgovor na nasilje u društvu koje nastaje kao posledica agresivnih kampanja nelegalnog oslikavanja zidova stensilima, grafitima i muralima koji veličaju agresivno ili zločinačko delovanje, građani navode sankcionisanje svakog oblika mržnje, formiranje komisije koja će odobravati murale koji imaju edukativni ili umetnički sadržaj, kao i visoke kazne za one koji vandalizuju zidove.

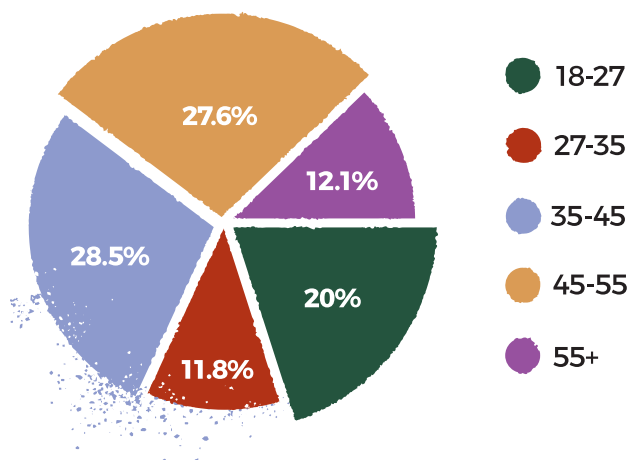
Zalažem se za:

Važno je napomenuti međutim da anketa ne predstavlja reprezentativni uzorak građana Srbije, te su upravo zbog toga autori iskoristili druge metode (pre svega fokus-grupe) kako bi došli do što preciznijeg zaključka. Većina građana koji su popunili anketu imaju visoko obrazovanje, kao i primanja iznad prosečnih u Srbiji, dok se čak 80% njih izjasnilo da se informiše putem društvenih mreža i internet stranica, a 61% preko informativnih programa televizijskih stanica poput NovaS ili N1, tj. nezavisnih medija koji se ne nalaze pod državnom kontrolom.⁸ Faktor koji se može smatrati reprezentativnim jeste godište građana koji su anketu popunili, jer dolaze iz svih starosnih skupina.

Kojoj starosnoj grupi pripadate? 355 odgovora

Ono što je bilo primetno prilikom rada na fokus-grupama sa starosnom kategorijom od 18-25 godina jeste primena slenga kojim mladi izražavaju određene stavove. Tako na molbu da u jednoj reči odgovore na pitanje „Kako se osećate kada slušate zvanične političare i njihove govore, koje emocije izazivaju?“, odgovori su: „bes“, „blam“, „bepomoćnost“, „krindž“ (transfer blama), „gnar“, „gađenje“, „uvređenost“, „frustracija“. Interesantno je doduše, da i starosna grupa od 35-45 godina daje slične odgovore, doduše ne koristeći sleng: „silovanje“, „vređanje inteligencije“, „beznađe“, „muka“, „bes“, „dosada“, „tuga“, „strah“, „uvređenost“. I kod starije grupe (55+) dominiraju slični stavovi, poput: „ljutnja“, „gađenje“, „mučnina“, „ravnodušnost“, „*déjà vu*“.

8 <https://crta.rs/wp-content/uploads/2022/11/Istrazivanje-javnog-mnjenja-Politicki-stavovi-gradjana-Srbije-jesen-2022-CRTA.pdf>

Moguće je povući paralelu između pitanja iz ankete koje se tiču odgovornosti političara na porast mržnje, nasilja i agresije u društvu s osećanjem koje kod građana izazivaju njihovi nastupi u medijima (kako štampanim, tako i elektronskim). Velika većina učesnika u fokus-grupama jasno i nedvosmisleno dovodi u vezu agresivno (često i prostačko) nastupanje političara (pre svega onih na vlasti) s porastom stensila, grafita i murala koji simbolišu i šire mržnju. Većina učesnika fokus-grupa takođe smatra da su političari neposredno ili posredno inicijatori svojevrstne kampanje velikog porasta stensila, murala i grafita koji veličaju osuđene ratne zločince, paramilitarne jedinice ili simbole koje predstavljaju agresiju.

Postoje, međutim, vidne razlike u načinu na koji različite generacijske skupine iskazuju svoj stav prema političarima, njihovom uticaju na porast agresije i govora mržnje, a time i na porast kulture nasilja u društvu. Kao prvo, učesnici fokus-grupa su samostalno iznosili primere iz skorašnje prošlosti Srbije koje se tiču društva u kojem dominira nasilje (s jasnim referencama na devedesete godine), i pravili paralelu sa sadašnjošću. Drugo, a u vezi s tim kontekstom, identifikuje se kontinuitet stila vladanja iz recentne prošlosti s onim koji preovlađuje danas, i to se primećuje kako u anketama, tako i u fokus-grupama. Postoji, međutim jasna intrageneracijska razlika zbog toga što mladi ne poseduju aktivno sećanje na događaje iz devedesetih godina i vladavinu Slobodana Miloševića (rat, sankcije, protesti protiv vlasti) dok se, s druge strane, stariji i dalje jasno pamte taj istorijski period, posebno starija grupa (55+).

Kod mladih je primetno transgeneracijsko prenošenje sećanja, odnosno oni znaju i razumeju da je kultura nasilja bila sveprisutna u Srbiji devedesetih, ali nisu u mogućnosti da razumeju kontekst u kome se takva kultura razvijala kao ni način otpora protiv nje (pri čemu se tu ne misli samo na društveno-političku situaciju, već i na informacionu tehnologiju).

Zbog toga su logični i stavovi učesnika u fokus-grupi povodom osećanja koje kod njih izazivaju govori političara. Kod najstarijih se javljaju gađenje, ravnodušnost i mučnina, što implicira da su oni upravo duže vreme izloženi načinom vladanja u čijem javnom diskursu dominiraju nasilje, agresija, neistine, neispunjena obećanja, otvorena patetika. U slučaju građana starosne dobi od 35 do 45 godina, stavovi poput besa, vređanja inteligencije, straha i tuge ukazuju na određeno osećanje nemoći da se protiv preovlađujuće kulture nasilja (ali i primitivizma) usprotivi i bori. Najzad, mladi (18-25 godina) pored besa i bespomoćnosti, kao osećanja koja im se javljaju kada slušaju političare, navode frustraciju, krindž (transfer blama), i donekle bes. Ovakvi stavovi kod mladih ljudi navode na pomisao da su upravo oni najosetljiviji na govore mržnje, agresije i nasilja, kao i da su verovatno najveća žrtva dominantne kulture nasilja. Upravo kod onih mladih kod kojih postoji niska

tolerancija na frustraciju, javlja se veća mogućnost i za agresivno ponašanje.

Interesantno je da je jedino kod mladih bilo moguće uspostaviti vezu između pandemije COVID-19 s porastom nasilja i agresije. Kako u anketi, tako i na fokus-grupama identifikovano je da su kanali za javno saopštavanje sopstvenih stavova i mišljenja skoro nepostojeći. To treba razumeti i u kontekstu zarobljene države⁹ ali i spram perioda zatvaranja radi sprečavanja širenja zaraze. Interesantne su reči jedne učesnice fokus-grupe koja smatra da je mladima naprosto bilo dosadno tokom pandemije, da nije bilo prostora da iskažu svoje stavove, pa su to radili jedino tamo gde su mogli - a to je na zidovima.

Građani između 35 i 45 godina, kao i stariji od 55 godina smatraju da postoji korelacija između onoga što oni percipiraju kao porast vršnjačkog nasilja s porastom broja stensila, grafita i murala agresivnog sadržaja na zidovima Beograda i drugih gradova u Srbiji. Većina ispitanika i učesnika u fokus-grupama veruje da domaći obrazovni sistem izuzetno loše funkcioniše, i da ne vrši vaspitno-edukativnu ulogu onako kako bi trebalo. Oni takođe ističu tri bitne stvari koje doprinose održavanju kulture nasilja:

1) nedostatak empatije i solidarnosti koji ove grupe uglavnom dovode u vezu s mladima, od onih koji se mogu identifikovati u svakodnevnom životu (na primer, neustajanje starijoj osobi u javnom gradskom prevozu) do onih koje se detektuju u širem društvenom kontekstu poput potpunog odsustva solidarnosti između klasa, odnosno nedostatka solidarnosti prema slabijima, nemoćnima i siromašnjima;

2) urušavanje vrednosnog sistema što je proces koji traje još od devedesetih godina, a koji za posledicu ima nemogućnost razlikovanja dobra i zla, lepog i ružnog, moralnog i nemoralnog;

3) nesposobnost političkog sistema, odnosno nadležnih institucija da blagovremeno i shodno važećim zakonima i propisima reaguju na probleme koji se javljaju u društvu, uključujući tu nasilje i govor mržnje.

Još jedna razlika između odraslih građana (35-45 godina i starijih od 55 godina) i mladih jeste vrednosno-normativni odnos prema simbolima koji se ocrtavaju na zidovima fasada. Odrasli se veoma jasno određuju prema određenim simbolima koji šire mržnju, a to se pre svega odnosi na stensile i mural(e) posvećene Ratku Mladiću, kao i na oznake „Z” koje predstavljaju pro-ratni i proruski propagandni motiv i simbol podrške ruskoj invaziji na ovu zemlju. Oni veoma dobro znaju ko je Ratko Mladić, i većina ume da prepozna stensile, grafite i murale podrške Rusiji u

ratu protiv Ukrajine (pored slova „Z“, murali posvećeni Putinu, oslikane zastave tkzv. Donjecke i Luganske Narodne Republike). Pored preovlađujućeg negativnog stava prema estetskom izrazu koji ovi stensili, grafiti i murali ostavljaju („bolje su ljubavne poruke“), odrasli jasno prepoznaju da te slike imaju političko značenje, a samim time i posledice (bez obzira na to da li neko označava Ratka Mladića kao ratnog zločinca ili osuđuje agresiju Rusije protiv Ukrajine). S druge strane, mladi retko učitavaju „političko“ u stensilima, grafitima i muralima. Oni imaju prilično preciznu ideju o tome šta lik Ratka Mladića znači, i imaju predstavu da on predstavlja nešto negativno za određene društvene grupe. Slično je i s pro-ruskim sadržajima na zidovima. Mladi znaju da se radi o nečemu što „u Evropi nije prihvaćeno“. Ipak, oni retko ulaze u vrednosna ili politička vrednovanja ovih simbola i radije se fokusiraju na estetiku bez politike. Čak i kada iskazuju određene vrednosne ili političke sudove, to uglavnom čine u diskusijama o istoriji, ili dok vrše poređenje lokalnog konteksta sa situacijama u drugim državama Zapadnog Balkana.

Ono što je zajedničko za sve grupe koje su učestvovala u fokus-grupama jeste identifikovanje desničarskih i navijačkih grupa kao aktera koji koriste zidove za izražavanje svojih stavova. Međutim, kod svih se javlja nepoznanica po pitanju veze ovih grupa s političarima, pre svega onima s vlasti. Dok neki smatraju da su ove grupe, kako navijačke tako i desničarske, pod direktnom kontrolom političkih aktera, te samim time da deluju i ostavljaju svoje poruke na zidovima po diktatu, drugi smatraju da te grupe nemaju nikakve veze s političarima, da deluju samostalno, ili da možda imaju neke veze s određenim nosiocima političke i ekonomske moći.

ISKAZI I INSTRUMENTALIZACIJA NASILJA

„Iskazi za njega imaju mnogo veću težinu nego načini prostog govora, i bilo to ubedljivo ili ne, iskazi su, isto tako, nešto što je manje sadržano u autoritetu nego u direktnim izgovaranjima nekog iz vladajuće moći.”

Eduard V. Said, Fuko i imaginacija moći

„Nasilje, u pravom smislu reči, postaje na ovaj ili onaj način aktivan uzrok društvenih promena tek onda kada se umeša u moralne odnose. Područje tih odnosa obeležavaju pojmovi prava i pravednosti. Što se tiče prvog od njih, jasno je da je osnovni odnos svakog pravnog poretka odnos cilja i sredstva. Dalje, isto je tako jasno da nasilje možemo tražiti pre svega u području sredstava, a ne ciljeva.”

Valter Benjamin, Kritika nasilja

Kako su nasilju – za razliku od moći, sile ili snage – uvek potrebna oruđa (kao što je to odavno govorio Engels), dakle tehnološka revolucija, ili po Hani Arent „revolucija u pravljenju alatki”, tako je sama suština nasilnog delanja određena kategorijom sredstvo.

Preko rezultata onlajn ankete koja je sprovedena, ali i tokom rada na fokus-grupama, ustanovljeno je da ispitanici veruju da kultura nasilja dominira u Srbiji dok su mediji identifikovani kao jedan od najznačajnijih kanala kojima se ta kultura održava. Kao koncept koji se koristi u ovom radu, pod kulturom nasilja podrazumeva se fenomen koji prožima celokupno društvo, a za borbu protiv njega zadužena je država, tj. njene institucije i celokupni državni sistem (pre svega obrazovni i pravosudni). Nakon nezapamćenih tragedija koji su se desile u Srbiji početkom maja 2023.godine (masakr u Osnovnoj školi „Vladislav Ribnikar” u Beogradu i samo dan kasnije masovno ubistvo u selima oko Mladenovca), termini poput „kultura nasilja” ili „raspad sistema” postaju deo svakodnevnog diskursa. Ispitujući genezu te kulture, mnogi stručnjaci, profesori Univerziteta u Beogradu, nezavisni novinari i radnici u kulturi doveli su u nedvosmislenu vezu ratno-nacionalističku paradigmu iz devedesetih i dominantnu kulturu nasilja sa sadašnjim društvenim patologijama, u kojima se ratni zločinci iz jugoslovenskih ratova slave kao heroji, a solidarnost i empatija prema žrtvama svakog oblika nasilja je praktično nepostojeća.¹⁰ Nikad prekinut kontinuitet paradigme kulture nasilja u *status quo*-u održavaju sadašnji nosioci političke i ekonomske moći, upravo zbog toga što je širenje straha (preko nasilnih i agresivnih poruka) jedna od glavnih tehnika vladanja u Srbiji danas.

Kada se pitanje mrziteljskih stensila, grafita, murala i generalno oslikavanja fasada zgrada sadržajima koji simbolizuju nasilje, agresiju i netoleranciju dovede u kontekst „kulture nasilja”, primetno je da su za njih posredno odgovorni nosioci najviših državnih funkcija. Takva konstatacija se može zaključiti na osnovu javnih izjava političara na različitim nivoima vlasti. Naime, nakon uklanjanja ratnohušakačkog grafita „Kad se vojska na Kosovo vrati...” u Mitićevoj rupi kod Slavije od strane aktivista iz Udruženja „Krokodil” i Inicijative mladih za ljudska prava te nakon ponovnog „oslikavanja” prefarbane fasade istim sadržajem, gradonačelnik Beograda Aleksandar Šapić je na pitanje novinarke da li će grad preduzeti nešto da se uklone politički grafiti odgovorio:

10 <https://nova.rs/kultura/dubravka-stojanovic-srbija-je-kuca-obesenog-u-kojoj-se-o-konopcu-cuti/>

„Ne znam ko to određuje šta je politički grafit, a šta nije? Ja nemam ništa protiv grafita „Kosovo je Srbija” i Miloša Obilića i srpskih junaka i velikana. Recimo baš taj grafit, koji je uklanjao taj gospodin, nije uopšte bio ružan. Bio je lep.”¹¹

Gradonačelnik se, u ovoj konkretnoj izjavi, služi primerom koji mnogi političari na vlasti inače koriste kada su suočeni sa eventualnim pitanjem odgovornosti za nacionalističke i agresivne murale i grafite, ali i druge simbole koji su generalno u suprotnosti s nečim što se može nazvati tolerantnim, mirovnim ili solidarnim inicijativama. Prvo se kao reakcija javlja neznanje o konkretnom slučaju (u ovom primeru grafitu), koje je često praćeno retoričkim pitanjem gde se sagovorniku (javnosti u ovom primeru) indirektno prebacuje „nepatriotsko” ponašanje. Samim time, svako ko uklanja takve stensile, grafite i murale nije patriota i može se smatrati domaćim izdajnikom i „stranim plaćenikom” (uobičajno obeležavanje pojedinaca ili grupa koji se protive dominantnim nacionalističkim diskursima). Očitovanje o estetskom izgledu samog grafita („nije ružan, lep je”), predstavlja indirektnu saglasnost s porukom napisanom na tom zidu; pozitivno vrednovanje estetike vizuala maskira političku poruku koja se iza njega krije (moglo je da se radi o pozivu na ubistvo, ali je grafit ipak lep). Svakako da se iz ovog citata ne vidi niti se može zaključiti da Grad i političari na vlasti stoje direktno iza svakog nacionalističkog grafita ili murala, ali su indirektno odgovorni za njihovo postojanje. Najzad, njihovo ignorisanje ogromnog broja nacionalističkih murala i grafita, kao i reakcije poput gorenavedene na njihovo uklanjanje indirektno dovodi do nasilja nad onima koji pokušavaju da se odupru „kulturi nasilja” brisanjem ovakvih stensila, grafita i murala. Naime, u ovom konkretnom slučaju, organizatori najavljene i registrovane akcije čišćenja bili su suočeni s ogromnim brojem pretnji.¹² Za njima je usledila reakcija države u obliku sudskih pritisaka te se u trenutku rada na ovom tekstu osmoro aktivista suočava s dvadeset pet različitih prekršajnih prijava u pravoj lavini *slapp* tužbi koja je, s druge strane, očekivano potpuno izostala u slučaju onih koji su na zidovima ilegalno ostavljali sadržaje mrziteljske i ratnohuškačke prirode koje su ovi aktivisti uklanjali.

¹¹ <https://twitter.com/AcaSapic/status/1629890042200989699>

¹² <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/nikome-ne-smeta-tema-kosova-vec-ratnohuskacke-poruke-u-decem-parkicu-yihr-i-udruzenje-krokodil-dobili-pretnje-zbog-krecenja-grafita/>

Dosta upečatljiv dokaz o nevidljivom uticaju političara na porast nasilja u društvu jeste izjava bivšeg ministra unutrašnjih poslova Aleksandra Vulina, koji je septembra 2022.godine u tom svojstvu posetio ekipu filma „Žuta kuća“, u produkciji Ministarstva unutrašnjih poslova i Radio-televizije Srbije. Kao deo serijala koji prikazuje „istinu o ratu na Kosovu“ (jedan od mnogih aspekata revizije recentne istorije Srbije), Vulin hvali i sledećim rečima opravdava snimanje filma o tzv. „Žutoj kući“, kao potencijalnog mesta zločina nad Srbima:

„„Žuta kuća“ je priča o užasima, o monstrumima. Žuta kuća je priča sa kakvim zlom su se Srbi borili. Žuta kuća je istina o tome da su Srbi bili ne samo žrtve, nego su morali da se bore, i nisu bili ni zločinci niti su bili željni rata, nego su morali da sačuvaju sebe, svoju decu, a kada to nisu uspevali onda bi završavali zaklani kao životinje, povadenih organa za prodaju“¹³

Nacionalistički diskurs održava se viktimizujućim narativima koji su, poput gorenavedenog primera, prepuni zastrašujućih primera posledica koje slede onda kada „narod“ nije u stanju da sebe sačuva. Ovaj film je pravljen u produkciji Ministarstva unutrašnjih poslova i javnog informativnog servisa građana, i ima dvostruki cilj: reviziju recentne prošlosti Srbije, a posebno ratova iz devedesetih; pokušaj održavanja narativa da Srbija nikada nije vodila osvajačke ratove, nego se isključivo branila. Posledica jednog ovakvog projekta (kojih ima mnogo u savremenoj srpskoj kulturnoj produkciji) jeste upravo indirektna pretnja da će i pripadnici savremene generacije (pogotovo mlađe) završiti upravo „zaklani kao životinje“, ako ne budu bili spremni da se brane. Takva poruka sama po sebi uključuje nasilje i agresivno ponašanje. Ona je izrečena u kontekstu „borbe za pravdom i istinom“, za nečim dobrim, i upravo se na ovakvom primeru vidi kako se „kultura nasilja“ često maskira pozitivnim vrednosnim normama i etičkim principima.

Postoji veliki broj primera koji ilustrativno pokazuju na koji način se strukturno, često nevidljivo, nasilje održava u društvu, kroz analizu govora nosilaca najviših političkih aktera. Naime, njihove izjave i nastupi često su praćeni pretnjama, uvredama i povišenim tonom obraćanja novinarima, političkim protivnicima ili čak samoj javnosti. Predsednik Srbije Aleksandar Vučić je u Narodnoj Skupštini optužio građane da uzimaju lažna bolovanja, indirektno preteći da uz takvu praksu (uzimanje bolovanja) neće biti novca za plate. Tvrdeći

da štrajkovi nanose finansijsku štetu državi i društvu, te da mnogi ljudi idu na lažna bolovanja (tvrdnja izrečena bez ikakvih dokaza) ne samo da se spori zagarantovano pravo na štrajk i na bolovanje, već se indirektno preti i upozorava da takvo ponašanje nije dobro došlo. U državi u kojoj su radnička prava na veoma niskom nivou i u kojoj se „neposlušnost“ u javnim preduzećima često završava otkazom (uzbunjivači su samo najvidljiviji primer ovakvih praksi), ovakve izjave samo doprinose razvoju straha, anksioznosti i frustracije kod velikog broja građana kao i održavanju „kulture nasilja“.

„Državu nema ko da brani, svaki štrajk u državi, koji god da se desi, svi podržavaju neki štrajk. A onda se pitaju zašto nema para za mene? Pa nema, jer si podržao neki prethodni. I sad će da dođu recimo iz Namenske u Kragujevcu da štrajkuju. Svakog dana 696 ljudi nije na poslu od 2130 ljudi, a 434 čoveka imaju jednu do tri godine do penzije. Možete da mislite kakve uspehe mi možemo da napravimo. Ali, Vučić je kriv jer isplaćuje plate onima koji imaju lažna bolovanja, a ima ih ne 40.000, već koliko hoćete“¹⁴

U ovom primeru je takođe prisutan primer samoviktimizacije, koji se često javlja kod izjava političara na vlasti, a pre svega predsednika Republike. Ali čak i u tim primerima samoviktimizacije promoviše se nasilje, a sve u svrhu održavanja na vlasti i skretanja s političke (ili bilo koje druge) odgovornosti. Neretko političari na visokim javnim funkcijama uzvraćaju „ucenama“ u slučajevima kada ih javnost i drugi akteri pozivaju na političku odgovornost. Te „ucene“ imaju različite forme, ali često u sebi sadrže nasilne poruke (na primer, pretnje samoubistvom). U kontekstu serije protesta pod nazivom „Srbija protiv nasilja“, a koja je okupila desetine hiljada građana u Beogradu, predsednik Republike je na sastanku rukovodstva vladajuće Srpske napredne stranke izjavio:

„Raspisaću sve izbore, sit sam svih prevara, spreman sam i da poginem, uopšte se ne plašim! Evo, čekam te kukavice da dođu da me ubiju, ali nikada im neću prepustiti vlast bez izbora!“¹⁵

14 <https://nova.rs/vesti/politika/vucic-optuzuje-ljude-da-imaju-lazna-bolovanja-ima-ih-ne-40-000-vec-koliko-hocete-video/>

15 <https://www.politika.rs/sr/clanak/556223/Vucic-na-sastanku-najuzeg-rukovodstva-Srpske-napredne-stranke-Spreman-sam-da-poginem-boricu-se-do-kraja>

ZAKLJUČAK

Istraživanje je pokazalo da su agresija i nasilje u tolikoj meri dominantni u srpskom društvu, da su prodrli u sve njegove pore. Zbog toga je toliko teško identifikovati i mapirati sve njihove „izvore” koji su u ovom radu zbirno označeni kao „kultura nasilja”. Matrica koja služi kao najširi okvir za održavanje „kulture nasilja” identifikovana je - kako u literaturi tako i tokom istraživanja - u zastrašujućim posledicama ratova devedesetih, u traumatičnim iskustvima kojima je srpsko društvo time izloženo ali još i više u pogubnom odbijanju većinskog dela društva da se s traumom suoči. Štaviše, ta trauma, koja poprima oblike društvene anomalije, „hrani” se glorifikacijom ratnih zločina, te održavanjem i aktivnim promovisanjem iskrivljenog sistema vrednosti koji je svojevremeno služio kao kulturna potpora ratovima a i dalje služi kao glavna alatka radikalne negacije počinjenih zločina. Do raskida s ovom dominantnom kulturnom matricom te nevidljivim političkim uticajima na porast nasilja nikada nije došlo.

Tri decenije nakon serije krvavih konflikata na prostoru bivše Jugoslavije, osuđeni ratni zločinci se, nakon odsluženih kazni u inostranim zatvorima, vraćaju u Srbiju gde su rado prihvaćeni, najviši državni zvaničnici ukazuju im otvoreno poštovanje i obasuti su pozitivnom medijskom pažnjom prorežimskih medija. Ne čudi stoga što mnogo godina posle nasilnog raspada Jugoslavije, ljudi u Srbiji i dalje žive s toliko iskrivljenim stavovima po pitanju negativnog nasleđa devedesetih godina dvadesetog veka. Mladi ljudi pokazuju fundamentalni nedostatak znanja o ratovima i nasilnom raspadu Jugoslavije. Zarobljeni u međuprostoru između etnonacionalnog i kosmopolitkog identiteta, oni predstavljaju glavne mete zloupotrebe i često su pioniri u rukama moćnika a alatke kojima se služe za promociju retrogradnih, mrziteljskih politika te za otvoreno veličanje osuđenih ratnih zločinaca, promovisanje govora mržnje, pa čak i direktno podsticanje na nasilje svima su, na žalost, predobro poznate (stensili, grafiti, murali) i u poslednjih nekoliko godina rezultirale su nikad ranije viđenim razmerama estetsko-ideološkog zagađenja naših gradova.

S ovim u vezi ne iznenađuju rezultati Alternativnog izveštaja o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji za 2023. godinu (Alternativni izveštaj Krovna organizacija mladih objavljuje od 2017. godine kao rezultat najvećeg istraživanja o mladima u Srbiji) koji pokazuju da je baš ove godine po prvi put najviše mladih podržalo je povratak kontrole nad Kosovom vojnim sredstvima (za dve godine podrška ovoj opciji porasla je sa 18,7% na 31,1%) ali i to da je pozitivna reakcija na EU ove godine na rekordno niskom nivou, te da mladi smatraju da politički sistem u Srbiji uopšte ne omogućava mladima da utiču

na političke procese i odluke (više od polovine ispitanika odnosno 54,2%) i da nemaju poverenja u izborni sistem (76,4% ispitanika).¹⁶

U ovom radu je, zbog aktivne višegodišnje instrumentalizacije mladih od strane državne vlasti, stavljen fokus na samo jednu manifestaciju kulture nasilja, a to su stensili, grafiti i murali, kao relativno nov oblik iskazivanja i promovisanja agresije, pri čemu se ni drugi primeri (poput tradicionalnih, analognih medija, strogo kontrolisanog obrazovnog sistema, kidnapovanih institucija) nikako ne mogu ignorisati. Politička elita koristi upravo ovu vrstu medija (urbane prostore) kao jednu od legitimišućih formula svoje vladavine, jer kroz nju širenje straha i izbegavanje političke odgovornosti postaje pravilo a ne izuzetak, čime se otvara mogućnost dugoročnog ostanka na vlasti i demokratskog nazadovanja. Građani Srbije su u velikoj meri svesni pogubnog efekta koje sveprisutno nasilje ima po društvo kao i nespremnosti države da se izbori s tim problemom. Iako ekonomski problemi muče ljude više nego nasilje, ipak se odsustvo socijalne pravde i korumpiranost sistema prepoznaju kao nasilništvo države nad sopstvenim građanima. U izuzetno velikom broju građani su ne samo zabrinuti zbog rasprostranjenosti vršnjačkog, porodičnog i drugih evidentnih oblika fizičkog i psihološkog nasilja, nego su i svesni tereta nevidljivog nasilja (tri četvrtine građana smatra da su u Srbiji donekle ili veoma rasprostranjeni vršnjačko nasilje 83%, nasilje nad ženama 83%, porodično nasilje 81% i generalno nasilni zločini 74%).¹⁷

Zaključujemo da u Srbiji postoji direktan i nevidljiv uticaj države i medija na održavanje specifične i široko rasprostranjene „kulture nasilja” i da narativi u kojima dominira agresivni rečnik doprinose njenom održavanju za šta je zaslužno i nepostojanje strategije za suzbijanje nasilja te da porast nasilja i agresije u društvu, između ostalog, dovodi do porasta femicida.

U Srbiji i dalje, od ratova devedesetih naovamo, nasilje je u svim svojim oblicima postalo i ostalo *ultima ratio* te kao takvo zadržalo visok stepen kredibilitnosti kod izabranih političkih elita, njima bliskih medija i, posredno, kod značajnog dela populacije. Smatramo, naime, da nastavljanje politike putem nasilja nikako ne može biti argument protiv sveopšte zastarelosti političkih praksi i nemogućnosti stvarne političke, ekonomske i društvene tranzicije.

Indukovano nasilje postalo je bolna svakodnevnica građana Srbije.

16 <https://koms.rs/wp-content/uploads/2023/08/Alternativni-Izvestaj-2023-Finalna-verzija-Aug7.pdf>

17 <https://crta.rs/wp-content/uploads/2023/10/Stavovi-gradana-Srbije-o-nasilju-septembar-2023.pdf>

Izdavač:
Udruženje Krokodil, Karađorđeva 43, Beograd

ISBN: 978-86-81632-10-9

Beograd, 2023.

Autori:
Milena Berić i Srđan Hercigonja

Lektura i korektura:
Vladimir Arsenijević i Stefana Pekez

Prevod:
Halifax Translation

Dizajn i prelom:
Filip Popović

Štampa:
Caligraph (caligraph.rs)

Tiraž: 1000

Stavovi izneti u okviru ovog istraživanja isključiva su odgovornosti istraživača i ne odražavaju nužno stavove donatora Ministarstva spoljnih poslova Kraljevine Holandije koje je obezbedilo sredstva za izradu dokumenta u okviru MATRA programa.

Projekat podržan od:

Kingdom of the Netherlands

Izdavač:

krokodil
Engaging Words